

Министерство на икономиката и енергетиката

Проект: Изследване и анализ на състоянието на процеса по възпитание, обучение и образование в предприемачество в средните професионални училища в България и Пакет от мерки за повишаване нивото на образование, обучение и възпитаване в дух на предприемачество.

Аналитичен доклад по Фаза 2:

Мерки за подобряване качеството на обучението по предприемачество в средното образование – политически, институционални и педагогически аспекти

Декември 2005 г.

СЪДЪРЖАНИЕ:

I.	Увод.....
II.	Политически, институционални и финансови мерки за насърчаване на обучението и възпитанието в предприемачество.....
III.	Включване на обучението по предприемачество в средните училища и разработване на съвременна учебна документация.....
IV.	Участие на бизнеса, международни и национални организации в обучението по предприемачество.....
V.	единна система от индикатори за оценка и текущ мониторинг на обучението по предприемачество.....

I. УВОД

Настоящият доклад е разработен в рамките на втората фаза на проекта “Изследване и анализ на състоянието на процеса по възпитание, обучение и образование в предприемачество в средните професионални училища в България и Пакет от мерки за повишаване нивото на образование, обучение и възпитаване в дух на предприемачество”, инициран от Министерството на икономиката и енергетиката и координиран от дирекция “Политика по отношение на предприятията”. Той се осъществява в контекста на Европейската харта за малките предприятия, която призовава да се преподават бизнес и предприемачество на всички училищни нива, както и да се разработват схеми за обучение на стопански ръководители. Обучението и възпитанието в предприемачески дух е съществен компонент в цялостната политика на българското правителство за подкрепа на малкия и среден бизнес и предприемачеството в страната. Функционирането и развитието на съвременната икономика на знанието е немислимо без значими промени в целите, съдържанието и технологията на образователно-възпитателния процес в българското училище. Те трябва да бъдат основани на най-модерните и работещи модели в областта на формирането на предприемачески дух у учениците на всички нива на училищно обучение.

Основната дейност по изпълнението на втората фаза на проекта е да се предложи пакет от мерки за повишаване нивото на образование, обучение и възпитание в дух на предприемачество. Въз основа на задълбочения анализ на резултатите от изследванията, действащата нормативна база и идентифицираните проблеми през първата фаза на проекта, настоящата разработка предлага пакет от мерки в следните направления:

- 1. Правителствена политика и решения, насочени към образованието.** Обучението в дух на предприемачество е неразделна част от цялостния образователен процес. В този смисъл решенията и действията, взети на национално ниво и ориентирани към образователната система като цяло, са съществен фактор и за обучението в предприемачество. Те определят институционалната и политическа рамка на образователната система, финансовите ресурси, които се насочват към училищата, съдържанието на учебните планове и програми, системата за подготовка, наемане и повишаване на квалификацията на учителите и др.
- 2. Учебни планове и програми.** Основният фактор за усвояване на икономически знания и умения за развитие на предприемачество от страна на учениците е включването на специализирани учебни предмети в образователната система. Новите учебни планове и програми в системата на професионалното образование трябва да осигуряват разширяване на обучението по предприемачество, по-добра и ефективна обща икономическа и практическа подготовка на учениците.
- 3. Подготовка и квалификация на преподавателите.** Добрата и съвременната теоретическа и практическа подготовка и перманентното актуализиране и усъвършенстване на квалификацията на учителите, които ефективно да бъдат ангажирани в обучението по предприемачество, е един от основните фактори за подобряване качеството на учебния процес.
- 4. Взаимоотношенията на бизнеса и училищата.** Ефективността на училищната подготовка дава своите реални резултати при трудовата

реализация на завършилите ученици и започването на нов бизнес. Ето защо разработването на самите учебни програми и осъществяването на учебния процес е необходимо да бъде извършвано в по-тясно сътрудничество с бизнеса като се вземат под внимание реалните нужди на трудовия пазар и спецификата на бизнес средата в страната и конкретните региони.

5. **Дейността на частни международни и национални институции и на професионални центрове за обучение и неправителствени организации.** Тези институции усвояват и разпределят средства от местни и международни организации чрез реализацията на образователни проекти; осигуряват възможност за алтернативно и допълнително обучение в предприемачество, което в редица случаи е по-актуално, по-гъвкаво и по-прагматично от традиционното обучение; допринасят за повишаване на квалификацията на учителите чрез провеждане на курсове и практическо обучение.
6. **Разработването на система от индикатори, измерващи нивото на обучение и възпитание в дух на предприемачество в България.** Такава система от индикатори е необходима, не само за да се анализира моментното състояние и тенденциите в развитието на образователната система в средните професионални училища, но и с цел извършване на надеждни сравнения на качеството и ефективността на българското средно образование спрямо страните от Европейския съюз.

Конструирането на настоящия пакет от мерки за подобряване качеството на обучението и възпитанието по предприемачество в средното училище е функция от проучването и анализа на актуалното състояние на професионалното образование в страните от Европейския съюз и България. При реализацията на първата фаза на проекта се откриха редица проблеми и несъвършенства в учебно-възпитателния процес в средните общообразователни училища и професионални гимназии. Открояването и анализирането на причините за тях, както и определянето им като приоритети за бъдеща работа, ще доведе до рационализиране и оптимизиране на процеса на усвояване и формиране на предприемачески ценности, знания и умения у българските ученици. Предлаганите мерки са съобразени и с препоръките на Европейската комисия, Плана за действие “Европейският дневен ред за предприемачество”¹, приет през февруари 2004 г., доклада “Най-добри практики: образование и обучение в предприемачество”², разработен от експертна работна група по поръчка на Европейската комисия. Ефективната реализация на предлаганите мерки предполага целенасочена и единна държавна политика, координирани усилия на държавните институции и всички заинтересовани страни от частния и неправителствения сектор, системен подход и взаимнообвързани действия на всички равнища на управление. Конкретните параметри и механизми за осъществяване на предлаганите мерки могат да се разработят само в рамките на задълбочени експертни обсъждания и в резултат на широк обществен дебат, за които този доклад може да бъде само изходна база.

---

¹ Action plan: The European agenda for Entrepreneurship, European Commission, COM (2004) 70 final, 11.02.2004

² Best Procedure project on Education and Training for Entrepreneurship. Final Report of the Expert Group, November 2002

II. ПОЛИТИЧЕСКИ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ И ФИНАНСОВИ МЕРКИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО И ВЪЗПИТАНИЕТО В ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

1. Политически, управленски и институционални мерки:

- 1.1. **Създаване на Национален съвет по образование и предприемачество**³ за насърчаване обучението в дух на предприемачество, функциониращ на високо управленско ниво. Неговото формиране може да бъде иницирано съвместно от Министерството на икономиката и енергетиката (МИЕ) и Министерството на образованието и науката (МОН), като е препоръчително той да се основава на принципа на публично-частното партньорство. В него е целесъобразно да се включат представители на всички заинтересовани страни, институции и неправителствени организации, имащи отношение към обучението и възпитанието в предприемачество - Министерство на икономиката и енергетиката, Министерство на образованието и науката, Министерство на финансите, Министерство на труда и социалната политика, държавни агенции и ведомства (например, Агенция по заетостта, Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средни предприятия и др.), представители на неправителствени организации, директори на професионални гимназии, в които се прилагат добри практики на обучение по предприемачество, учители по предприемачество и университетски преподаватели, компетентни в сферата на професионалното образование. Съветът ще утвърждава Стратегия за обучението в предприемачество; ще координира политиката на обучение и възпитание в дух на предприемачество; ще осъществява взаимодействие между бизнеса, администрацията и образователните институции; ще дава предложения за провеждане и промяна на политиката и утвърждава необходимите действия; ще следи и инициира въвеждането на най-добрите практики в областта.
- 1.2. **Създаване на консултативна експертна група към Националния съвет по образование и предприемачество, с цел разработване на Стратегия и План за действие за насърчаване на политиката за обучение в предприемачество** във всички образователни степени. В Плана за действие е необходимо ефективно да се реализират принципите, заложи в Плана за действие “Европейският дневен ред за предприемачество” (най-вече в Глава “Развитие на предприемаческо съзнание”), където основна роля има училищното образование⁴.
- 1.3. Целесъобразно е, в съответствие с препоръките на европейските експерти, **да се създаде информационен център “Образование и предприемачество”** към МОН. Информационният център ще е отговорен за систематичното набиране на актуална информация относно системата за обучение в дух на предприемачество в различните степени на образование. Този център трябва да обедини усилията на всички заинтересовани страни

³ Подобни институции функционират в страни като Великобритания, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия.

⁴ Положителен за България може да бъде примерът на Норвегия, където Министерството на образованието и изследванията разработва стратегически план, въз основа на който се развива обучението по предприемачество в началното, средното и висшето образование.

за създаване и поддържане на масив от данни за състоянието и промените в обучението и възпитанието по предприемачество в средното образование в съответствие с европейските стандарти. В него могат да се натрупват данни за съществуващи добри европейски и национални практики, учебна и научна литература, методически помагала, възможности за финансиране на образователни проекти в областта на обучението и възпитанието по предприемачество и др. Той може да реализира текущия мониторинг и оценката на състоянието и тенденциите на обучението и възпитанието в българското образование и да предоставя информация на всички заинтересовани държавни институции и органи на местното самоуправление, браншови, синдикални и неправителствени организации, университети и средни училища. В рамките на единния информационен център е възможно и създаването на национална информационна система за търсене и предлагане на професионално обучение и конкретно на обучение по предприемачество.

- 1.4. **Анализ на нормативната уредба, регламентираща професионалното образование и обучение в предприемачество, с цел нейното усъвършенстване, както и изготвяне на конкретни предложения за законодателни промени.** Промените могат да се извършват в редица конкретни направления: създаване на предлаганите координиращи и информационно-аналитични институции и регламентиране на тяхната дейност; ясно формулиране на правата и отговорностите на различните държавни органи и публично-частни организации в сферата на средното образование; децентрализация и предоставяне на по-голяма самостоятелност и отговорност на органите на местно самоуправление и отделните средни училища; стимули за прилагане на добрите европейски и национални практики в обучението по-предприемачество; регламентиране придобиването на начален професионален опит във фирми и предприятия на учениците, получили професионална квалификация в професионалните гимназии срещу заплащане⁵ и др. Особено внимание трябва да се отдели на насърчаването на бизнеса за ефективното му включване в обучението по предприемачество в средните училища.

2. *Финансови мерки*

- 2.1. **Разработване и въвеждане на механизъм за програмно финансиране на средното образование.** Делът на разходите за образование следва да бъде увеличен, с цел неговото доближаване до средните европейски равнища.. Част от средствата за увеличените разходи могат да се предоставят не само чрез бюджетите на Министерството на образованието и науката и на общините, но и от други източници (например, от страна на бизнеса). Финансирането на средното образование трябва да се пренастрои от използването предимно на натурални показатели (брой ученици в паралелка, брой учителски часове и др.) към програмно финансиране (т.е. финансиране на програми, обвързани с конкретни цели) и целево финансиране на обучение по предприемачество в учебно-тренировъчни фирми и разработване на бизнес проекти от учениците, съгласувано с представители на бизнеса на регионално ниво. Училищата да получават тези средства

⁵

Подобна практика съществува в немската система на професионално образование.

целево и без посредничеството на общините (според директори на СОУ, сега тези средства се “икономисват” и не се използват по предназначение от средните училища).

- 2.2. **Усъвършенстване и развитие на системата за реализация на делегираните бюджети.** Конкретните действия в тази насока могат да включат използването от страна на общините на показатели за обхват и задържане на учениците в средните училища във формулата, въз основа на която се разпределят средствата по училища. Целесъобразно е да се въведе практиката за разработване на **Програми за развитие на всяко училище⁶, въз основа на която се осъществява публичното и частното финансиране на училището и реализацията на целеви програми.** От изключително значение е да се стимулират **частните инвестиции в образованието** на основата на гъвкави и съвременни методи за стимулиране на частните фирми и нестопански организации. Това може да бъде реализирано както чрез разумни данъчни облекчения на бизнес-организациите, инвестиращи в образованието, така и чрез повишаване на тяхната осведоменост и популяризацията на добрите български и европейски практики за ангажиране на бизнеса в процеса на обучение по предприемачество.

---

⁶

Такава практика съществува в страни на Европейския съюз като Германия и Великобритания.

III. ВКЛЮЧВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В СРЕДНИТЕ УЧИЛИЩА И РАЗРАБОТВАНЕ НА СЪВРЕМЕННА УЧЕБНА ДОКУМЕНТАЦИЯ

Мерките, които е необходимо да бъдат взети по отношение на оптимизацията и промяната на учебната документация, могат да се систематизират в две основни категории:

1. Мерки, свързани със съдържанието на обучението и възпитанието в предприемачески дух

- 1.1. Разработване и въвеждане на стандарти (критерии) за подбор на образователно и възпитателно съдържание на обучението по предприемачество в прогимназиалния и гимназиалния курс.** Досега такива стандарти не са конструирани, въпреки наличието на добър и съвременен европейски опит в това отношение. Аналогични стандарти следва да се създадат и за обучението в професионалните гимназии. Необходимо е да се **преосмислят и преформулират** стандартите за обучение по гражданско образование на българските ученици в частта си, свързана с усвояването на икономически знания и умения като се постави **специален акцент върху предприемаческите компетентности** по посока на включване на актуални знания и умения, достъпни за учениците от различните възрастови нива и в много по-голяма степен практически ориентирани.
- 1.2. Преглед и усъвършенстване на учебните планове в средните професионални училища по посока на по-засилено включване на учебни предмети, свързани с обучението и възпитанието в предприемачески дух.** Необходимо е промяна в учебната програма по “Предприемачество”, включена в задължителната професионална подготовка на учениците от неикономическите специалности и професии от 2005/2006 учебна година. Целесъобразно е да се реструктурира съотношението на учебните часове като се отдели време за практика в учебно-тренировъчни фирми (УТФ) или работа по бизнес-проект. Обучението по предприемачество трябва да се осъществява не само в условията на класната стая, а да бъде организирано с фиксирано учебно време за практикуване, стажуване и други по-ефективни и приобщаващи към икономическа реалност методи и форми на обучение. Министерството на образованието и науката трябва да се ангажира с актуализиране на учебните програми и учебниците в техническите професионални гимназии чрез интегрирано включване на учебно съдържание по предприемачество към предметите от задължителната професионална подготовка паралелно със специалните знания от съответното професионално направление. В гимназиалния курс следва да се предлагат и предмети като “Стартиране и управление на бизнес” или “Предприемачество и управление”. Обучението в предприемачески дух трябва да обхваща както формалното обучение в рамките на образователните институции, така и извънкласните форми. Целесъобразно е още в прогимназиалния курс да се включи в учебния план и учебен предмет “Домашно стопанство” или “Семейна икономика”, какъвто е опитът на по-развитите европейски страни.
- 1.3. Промяна на съдържанието и формите на практическа подготовка на учениците в средното професионално образование.** Необходимо е да се разработят нови учебни програми за практическо обучение от МОН, които задължително да включват действаща и реалистична система за производствена практика, стажуване и чиракуване извън училището. Авторите на учебни

програми, които официално се наемат от МОН за тази цел, да адаптират и репликират пълноценно в професионалното средно образование съществуващите модерни европейски и национални “добри практики” за практическо обучение в дух на предприемачество. В този контекст е целесъобразно да се включат в учебния план на професионалните средни училища “Работа в учебна фирма” и “Разработване на бизнес проекти”, в зависимост от профила на общообразователните училища и професионалните гимназии. В съответствие с модерните европейски тенденции, целесъобразно е учениците да участват в управлението на учебни фирми по няколко часа седмично. Организирането и функционирането на симулативна предприемаческа дейност е едно от необходимите условия за успешното излизане на учениците на пазара на труда след завършване на средното си образование и пълноценно интегриране в реална икономическа среда. Реалното включване на учениците от горния курс в работата на учебна фирма по профила или по специалността би подобрила и мотивацията на младите хора за стартиране и управление на собствен бизнес.

2. Мерки относно методите и формите на обучението в професионалните и общообразователните профилирани училища с цел развитие на предприемаческо съзнание и поведение у учениците

2.1. Увеличаване на относителния дял на методите и формите на обучение, които ще доведат до нарастване активността, самостоятелността и творчеството на учениците в учебно-възпитателния процес, свързан с формирането на предприемачески дух у учениците. За постигането на по-добро качество на обучението по предприемачество трябва да се осъществява по-широко прилагане на учебни методи и форми като:

- дискусии/дебати,
- ролеви игри,
- проектен метод,
- практически методи, свързани с наблюдение и експериментирание;
- работа в учебно-тренировъчна фирма (УТФ),
- работа в действащи фирми с реални клиенти;
- “мениджър за един ден” и др.

В този контекст е необходимо усъвършенстването на учебните програми по учебните предмети, свързани с обучението по предприемачество. Необходимо е да се създадат възможности за обмен на опит и добри педагогически практики, както и да се организират специализирани курсове за обучение на учителите за използване на нетрадиционни модерни форми и методи на обучение.

2.2. Активно насърчаване и въвеждане в процеса на обучението на разнообразни методи и форми за проверка и оценка на знанията и уменията на учениците, свързани с формирането на предприемачески дух. Наложително е изместване на акцента към процесуалната диагностика на знанията и уменията на учениците, т. е. учителите да оценяват знанията и уменията на учениците в хода на учебния процес, при работата им в учебната фирма, при участието им в проектната дейност, при обсъждането и аргументирането на варианти на ефективно организационно и икономическо

поведение в конкретни ситуации и пр. Това следва да бъде регламентирано в училищните учебни програми по “Предприемачество” и особено точно и ясно в програмите по практика. Използването от учителите на съвременни форми на преподаване и оценка на знанията и уменията на учениците трябва да се възприеме и като един от критериите за атестирането им и да влияе върху заплащането на труда им.

- 2.3. **Планиране на действия за рационално използване на материално-техническата база, както и при необходимост - за нейното осигуряване:** Наличието на модерни компютърни конфигурации, локални мрежи в компютърните кабинети с връзка към интернет; лицензиран или свободно разпространяван софтуер за профилираната подготовка е важен фактор за качеството на образователния процес. Предметите и учебните помагала трябва да бъдат съобразени с възрастта на учениците, но да се **осигури приемственост и постъпателност на включваните знания и тяхното задълбочаване.**

3. *Мерки за повишаване квалификацията на учителите*

- 3.1. **Подготовка на учители по предприемачество на бакалавърско ниво в икономическите и техническите висши училища в България**⁷. Необходимо е да се разширят възможностите за подготовка на учители по предприемачество чрез създаване на магистърски програми по “Предприемачество” в икономическите и техническите висши училища в България. През 2004-2005 учебна година беше създадена първата магистърска програма по “Икономическа педагогика” към Стопански факултет на СУ “Св. Климент Охридски”⁸. Тази инициатива може да се разглежда като възстановяване на традициите в подготовката на студенти, завършили различни специалности на ниво бакалавър.
- 3.2. **Включване на обучителни модули “Предприемачество” в тематичния план на Националния педагогически център**, който организира и координира дейностите за провеждане на свързаната с квалификацията на педагогическите кадри политика на МОН на национално и регионално ниво. Целесъобразно е да се предлагат и дисциплини по “Предприемачество” и “Методика на обучението по предприемачество” в учебните планове на всички висши училища и факултети, които имат пряко отношение към подготовката и следдипломната квалификация на учителите.
- 3.3. **Провеждане на обучения по предприемачество, с цел повишаване квалификацията на преподавателския състав** чрез овладяване на ново, съвременно учебно съдържание, разнообразни и ефективни методи на обучение и оценяване на учениците; засилване относителния дял на практическото обучение при подготовката на студентите – бъдещи учители по предприемачество чрез реалното им участие в управление на фирми⁹.

---

⁷ Такава практика съществува в европейските държави и продължава да се развива по посока на укрепване на връзките между средните професионални училища и университетите, които подготвят учители за тях. Утвърдени специалности по “Икономическа педагогика” съществуват в Германия, Австрия и др., а в тях един от акцентите е подготовката на студенти – бъдещи учители в сферата на предприемачеството в областта на производството, услугите, туризма и пр.

⁸ Използван е моделът на специалност “Икономическа педагогика” в Хумболтовия университет в Берлин.

⁹ По-подробно описание на тази методика е направена в аналитичния доклад по първата фаза на проекта в раздела, описващ опита при подготовката на учители по предприемачество в Шотландия.

IV. УЧАСТИЕ НА БИЗНЕСА, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Както беше констатирано и в анализа по първата фаза на проекта, подготовката, познанията и уменията, които учениците получават, не са достатъчни, за да задоволят потребностите на бизнеса. В тази насока се предлагат следните мерки:

- 1. Участие на бизнеса в осъществяването на професионалното образование и обучение в предприемачество. Необходимо е да се анализират потребностите от адекватни за нуждите на бизнеса специалисти.** Важно е да се разработи и приложи цялостна политика, съгласувана с бизнеса и ориентирана към съобразяване с възможностите и изискванията на пазара на труда на национално ниво. Целесъобразно е да се **разработят мерки за: стимулиране на инвестициите от страна на бизнеса в обучението по предприемачество; въвеждане на финансови инструменти** за насърчаване на участието на бизнеса в: образователния процес по предприемачество; организирането на учебни практики и стажове; както и в обучението и допълнителната квалификация на учителите. Ефективна мярка би била въвеждането на данъчни стимули за насърчаване на инвестициите от страна на заинтересованите бизнес-субекти в образованието. Възможно е да се инициира и създаването на целеви публично-частни фондове за реализация на конкретни образователни проекти за обучение по предприемачество с участието на представители на бизнеса. Целесъобразно е да се разработят финансови стимули за фирми и работодатели, които предлагат възможности за провеждане на практическо обучение и чиракуване на ученици. Необходимо е да се регламентират контактите на професионалните училища с малките и средните предприятия (МСП), които на този етап са силно ограничени и да се мотивира превръщането на МСП в желан и търсен партньор на средните училища.
- 2. Включване на предприемачи като консултанти на учители и лектори в бизнес клубове и учебно-тренировъчни фирми,** като съавтори на учебни помагала и дидактически материали, като ангажирани с цялостния образователно-възпитателен процес в училище. Тази сфера на взаимодействие не се насърчава материално и мотивацията на бизнесмените за участие в подобни дейности е силно ограничена. В България все още липсва нормативна база, която да регламентира и насърчи ефективното провеждане на стажовете и практиките на учениците.
- 3. Създаване на центрове за професионално информиране, съветване и ориентиране в средните професионални училища в България.** За тази цел е необходимо училищните психолози и педагогически съветници да получат специална подготовка, за да могат да организират и осъществяват обучението и възпитанието в предприемачески дух във всяко училище. В част от системата за професионално ориентиране трябва да се превърне и специализираното информиране по проблемите на предприемачеството на няколко целеви групи: млади хора, безработни, хора с увреждания и др. То може да бъде ръководено и контролирано от неправителствени организации и институции извън изпълнителната власт.
- 4. Разработване и реализиране на програми по предприемачество, съвместно с организации, осъществяващи дейности в областта на обучение в**

предприемачество на основата на споразумения между тези организации и държавните органи. На практика това ще осигури на неформалната система за професионално образование и обучение собствен потенциал за обучение по предприемачество, основан на приемственост и координираност с формалната образователна система. Формирането на предприемачески дух изисква равнопоставеност на различните институции, участващи в процеса и активно публично-частно партньорство. Отговорността за качеството на обучение в предприемачество трябва да бъде равномерно разпределена между всички държавни и частни заинтересовани страни.

V. ЕДИННА СИСТЕМА ОТ ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА И ТЕКУЩ МОНИТОРИНГ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

В България все още не съществува реално действаща система за оценка нивото на преподаване и усвояване на знания и умения от учениците в сферата на предприемачеството. В този смисъл е необходимо да бъде разработена такава система, която да бъде основана на опита на европейските държави, с което биха се постигнали три основни цели:

- Използване на индикатори, които вече са били апробирани при други условия и в една или друга степен са показали своята ефективност.
- Осигуряване сравнимост на информацията за България с тази за останалите държави, с което се избягват проблемите, свързани с различните методики и техники на измерване.
- Създаване на възможност за по-интензивно използване на европейските практики за преподаване и усвояване на знания и умения от учениците в сферата на предприемачеството.

При разработването на конкретните индикатори е необходимо да се имат предвид разликите в образователните системи, различията в учебните планове, материално-техническата обезпеченост на училищата, финансовите възможности на страната, както и не на последно място – социално-културните различия и специфики. На практика всяка страна трябва самостоятелно да разработи и дефинира собствена система от индикатори, която да отразява регионалните характеристики, като в същото време се придържа към един утвърден модел, разработен въз основа на натрупания положителен опит от европейските държави. В настоящия доклад се предлага система от индикатори, които да дадат възможност за оценка и последващ текущ мониторинг на настъпващите изменения, които да позволяват и сравнимост в европейски контекст. Тази система от индикатори трябва да покрива всички области, свързани с процеса на професионално образование и обучение по предприемачество и реализацията на участниците в това обучение:

- Обхват на предлаганите форми на професионално образование и обучение по предприемачество;
- Активност на различните социални субекти пряко или косвено ангажирани с обучението;
- Качество на предлаганото професионално образование и обучение по предприемачество;
- Равнище на практическа приложимост и връзка с реалността на протичащото обучение;
- Участие в предприемаческа дейност от страна на завършилите съответното професионално обучение;
- Финансово участие на заинтересованите страни в обучението по предприемачество.

Представеният в *Приложение 1* списък с индикатори е предложение, което максимално се приближава към изискванията на Европейската комисия и е съобразено с българските образователни традиции и иновации в професионалното образование.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Единна система от индикатори за оценка и текущ мониторинг на обучението по предприемачество

А. Качествени индикатори:

1. Политически ангажименти за насърчаване на предприемачеството в образованието.

- 1.1. Наличие на координационно звено (Национален съвет по образование и предприемачество) за насърчаване обучението в дух на предприемачество, функциониращо на високо управленско ниво, включващо представители от различни министерства (Министерство на икономиката и енергетиката, Министерство на образованието и науката, Министерство на финансите и др.) и държавни агенции (например, Агенция по заетостта).
- 1.1. Наличие на единна стратегия за обучение в дух на предприемачество във всички степени на образование, разработена и приета от висша държавна институция (министерство или държавна агенция).
- 1.2. Наличие на одобрен и действащ План за действие за насърчаване на политиката за обучение по предприемачество, координирана от държавна институция на високо управленско ниво (министерство или държавна агенция).
- 1.3. Предприети мерки в национален и регионален план за насърчаване на обучението по предприемачество в средното професионално образование (включително по изпълнение на поети ангажименти за прилагане на европейски изисквания и стандарти в средното образование).

2. Възможности и варианти за включване на обучението по предприемачество в средните училища и разработване на съвременна учебна документация.

- 2.1. Включване на елементи на обучение и възпитание в предприемачески дух в учебните занятия в началното училище.
- 2.2. Включване на предмет “Предприемачество” в раздела задължително избираема подготовка в учебните планове за основните училища в прогимназиалния курс.
- 2.3. Включване на предмет “Предприемачество” в националния учебен план за средните общообразователни училища.
- 2.4. Включване на предмет “Предприемачество” в училищните учебни планове за професионалните гимназии.
- 2.5. Предлагане на факултативно обучение по предприемачество в средните общообразователни училища.
- 2.6. Наличие или липса на учебници, учебни помагала, информационни материали, тестове и други средства, обезпечавачи и подпомагачи

процеса на преподаване и усвояване на знания, умения и ценности в сферата на предприемачеството.

3. Подготовката и квалификация на учителите.

- 3.1. Включване на обучителни модули по “Предприемачество” в тематичния план на Националния педагогически център, който организира и координира дейностите за провеждане на свързаната с квалификацията на педагогическите кадри политика на МОН на национално и регионално ниво.
- 3.2. Включване на дисциплини по “Предприемачество” и методика на обучението по предприемачество в учебните планове на всички висши училища и факултети, които имат пряко отношение към подготовката и следдипломната квалификация на учителите.
- 3.3. Наличие на продължаващо професионално обучение на учителите по предприемачество:
  - 3.3.1. Като част от учебната програма учителите получават подготовка по предприемачество в колежи и висши училища;
  - 3.3.2. Учителите получават последващо професионално обучение по предприемачество в процеса на работа и обучение.

4. Координация между системата на образование и представителите на бизнеса.

- 4.1. Размер на частното финансиране на обучението по предприемачеството в образованието (от фирми, бизнес асоциации и др.) и наличие на законови стимули за частните инвестиции в образованието.
- 4.2. Училища, имащи връзки с бизнес сектора или бизнес асоциации, стремящи се да подпомагат обучението и популяризират предприемачеството.
- 4.3. Университети, имащи връзки с бизнес сектора или бизнес асоциации, стремящи се да подпомагат обучението и популяризират предприемачеството.
- 4.4. Наличие на обществена подкрепа за програмите по предприемачество и дейностите, провеждани от неправителствени организации (НПО), международни мрежи и програми на основата на споразумения между тези организации и правителствените държавни органи за по-лесен достъп до финансиране и участие в сходни проекти.

5. Оценка на системата по обучение и образование в дух на предприемачество.

- 5.1. Наличие на система от индикатори, даващи възможност за оценка и текущ мониторинг на обучението в предприемачеството в различните образователни степени.
- 5.2. Наличие на единен координационен център на национално ниво, отговорен за събиране на количествени данни за системата за обучение в дух на предприемачество в образованието.

- 5.3. Разработени подходящи механизми за оценка на ефективността на взетите мерки.

Б. Количествени индикатори:

1. Дял на всички училища (вкл. професионалните), предлагащи поне един предмет, насочен към формиране на креативност, иновации и основни концепции на бизнеса (*например: работа по проекти, бизнес казуси, организация на пазарни симулации вътре в училище, мини фирми, виртуални бизнес игри*) сред:
  - 1.1. Професионални училища/гимназии;
  - 1.2. Средни общообразователни училища.
2. Дял на професионалните училища, в които интензивно се изучават предмети, свързани с предприемачество и формиране на предприемачески дух.
3. Среден брой изучавани учебни предмети в професионалните училища, свързани с предприемачеството.
4. Среден брой часове на седмица по икономическите и стопанските предмети в разделите задължително избираема и свободно избираема подготовка на учениците в:
  - 4.1. Професионални училища/гимназии;
  - 4.2. Средни общообразователни училища.
5. Баланс (съотношение) теория-практика при професионалната подготовка и обучението в предприемачество (брой часове).
6. Дял на всички ученици от средните (вкл. професионалните) училища, взели участие в поне една практическа учебна дейност, свързана с възпитаването в предприемачески дух (наблюдение, експериментиране, организирането на различни видове дейности, стажове, практики, „чиракуване” и др.)
7. Дял на всички учители, взели участие поне веднъж годишно в учебни модули по предприемачество, предлагани от висши учебни заведения или курсове за квалификация на учители (Национален или регионални педагогически центрове).
8. Дял на всички средни училища, предлагащи поне един предмет по програмите „Junior Achievement” (или други програми със сходни цели и методика) сред:
  - 8.1. Професионални училища/гимназии;
  - 8.2. Средни общообразователни училища.
9. Брой на фирмите и професионалните организации, предлагащи обучение по предприемачество извън училищното образование за ученици от горния курс.

В. Специфични допълнителни педагогически индикатори за оценка на обучението по предприемачество:

- Използване на водещи “добри практики” в обучението по предприемачество (например учебно тренировъчни фирми, ученически компании, виртуално предприятие, “мениджър за един ден”);
- Използване на специфични форми на обучение (групова учебна работа; екипна работа в класната и извън класната стая; работа по проект; защита на мениджърски проект, създаване на бизнес клуб, срещи и разговори с хора от бизнеса);
- Използване на класически и интерактивни методи на обучение (лекция, беседа, дискусии, мозъчна атака и др.; практически ориентирани методи, проектен метод, разработване на бизнес-план, мениджърски проект, ролеви игри);
- Материално-техническа база (средства на обучение) – компютърна осигуреност, наличие на локална мрежа в компютърните кабинети с връзка към интернет; лицензиран или свободно разпространяван софтуер, необходим за профилираната подготовка;
- Интерес към обучението по предприемачество у учениците;
- Готовност и нагласа за активно участие в теоретико-практическата подготовка по предприемачество;
- Готовност на учениците да започнат собствен бизнес/да създадат или участват в малка фирма.